

KERTINĖ
PARAŠTĖ

Šimtą kartų degė
Mano Lietuva.
Žalvarinę sągę
Priglaudė dirva.

Šimtą pirmą kartą
Žiedą pagriovų.
Šimtą antrą kartą
Keliamės gyvi.

Jonas Strielkūnas

Iš gedulo į viltį

Prieš penkiasdešimt metų blogis siautėjo Lietuvoje. Alyvos tais metais žydėjo ypatingai dosniai. Alyvų žiedų kvapas visam gyvenimui vaiko sąmonėje bus surištas su slegiančia baimė. Išvežta kaimynė su mažu sūnum. Muzikos mokytojas, su kuriuo tėvai kalbasi prie žydinčių alyvų, bus išvežtas ateinančią naktį. Jo šeimoje jauniausia dukrytė dar kūdikis. Nakties metu prie jų namo sustos sunkvežimis ir už pusvalandžio nuvažiuos su visa mokytojo šeima.

Birželio mėnesio išvežimai buvo blogio proveržis, kuris paliko sąmonėje ilgus metus pūliavusią žaizdą, kuri ir dar dabar skauda naktinės baimės valandomis. Karas ir okupacijos paliko daug žaizdų lietuvių tautoje, kurios laikui bėgant užsitraukė randais. Iš jų užvis baisiausia buvo — vežimai į rytus, į šiaurę.

Išveivijoje tą žaizdą kas metai pradreksdavome birželio išvežimų minėjimuose. Lietuvoje ta žaizda buvo slapta, nes net ir tie, kurie po daugelio metų iš kalėjimų ir Sibiro grįžo į Lietuvą, negalėjo apie savo pergyvenimus pasakoti. Viešas pasisakymas apie išvežimus buvo bilietas į tą patį Sibirą. O tačiau kiekvieno tremtinio ir Sibiro kalinio sugrįžimas Lietuvon buvo ženklas, kad mes išlikome, išliekame ir išlikime. Po kiekvieno lietuviams padaryto blogio juk kiekvienas likęs gyvas buvo ženklas, kad lietuvių tauta išliks. „Šimtą antrą kartą keliamės gyvi...“

Tą ypąč patvirtino sausio tryliktosios žudynės, kai „visi dubėnys prisipildė rūstybės“ (Marcelijus Martinaitis). Ar ta drąsa, kurią parodė lietuviai prie radio ir televizijos bokšto, būtų gimusi be tų baisių bandymų, kuriuos piktai kaimynai darė lietuvių tautai? Išvežimai turėjo lietuviams išmokyti baimės. Kodėl lietuviai tokie blogi mokiniai? Ar nėra nuostabu, kad ta okupantų panaudota nuožmi jėga lietuvių tautos ne tik kad nesulaužė, o buvo tik dar vienu akstinu pasipriešinimui.

Blogio slogutį ir skausmą juk kaip tik apsunkino draudimai guosti ir užjausti. Koks baisy pasityčiojimas iš išlikusių kalinių ir tremtinių buvo draudimas grįžti tėviškėn. Grįžusiųjų net vaikai buvo paženklinėti žmonės. Jiems buvo uždarytas universitetas, atsakingi darbai. O tačiau ant šių paženklinėtų žmonių pečių nešti akmenys kaip tik ir panaudojami naujos, jaunos Lietuvos pamatams.

Iš mums padarytos skriaudos įsiminimo, iš blogio ir žmogaus žmogui nuožmumo gelmės, iš nuolatinio žaizdos naujo atidary-

mo gimsta visai netikėtas rezultatas: ryžtas pasipriešinimui ir sąmonė, kad ne tik išlikome, bet ir išlikime. Kas padėjo tai sąmonei įsiskaidyti? Tai atmintis, kuri dabar veikia susidariusias naujas istorines konsteliacijas.

Vežimų patirtį mums priartino tremtinių atsiminimai, kurie spausdinami Lietuvoje ir išveivijoje. Filmas „Sugrįžimas“ jį mačiusiems buvo malda Sibiro upių slėniuose. Išveivijoje atminimą palaikė ir birželio įvykių minėjimai, kurie mums buvo pasidarę ne kartą įkyri ir nuobodi pareiga. O vis dėlto užaugom su minėjimais atmintyje ir kadaiše juose mūsų deklamuoti eilėraščiai, tada buvę tik arti neviltingos pranašystės, dabar mums atskamba slėpiniai kaip išsipildęs mūsų gyvenimui kieno nors padarytas pažadas: „Pažadų tuščių, nei svėrių, nei kūkalių / Neaugins vaikams senų tėvų dirva. / Ir tremtinių, ir vergų pakels ji dalią, / Ir po gruodo, po žiemos vėl bus gyva“ (Bernardas Brazdžionis). Jei nebūtumėm su tais kasmetiniais minėjimais užaugę, gal dabar tat jautriai nerezonuotumėm Lietuvos balsui. Šiandien nėra nė vieno lietuvių, į kurį kreipsies Lietuvos vardu be atgarsio. Žmonės atideda į šalį savo asmeniškus projektus ir eina dirbti dėl Lietuvos. Dabar mes žinome, kodėl birželį minėjo tos visos didelės ir mažos po Ameriką išsisklaidžiusios mūsų bendruomenės.

O tačiau: birželio išvežimai buvo ir tebėra baisaus, tiesiog kosminio blogio proveržis mūsų žemėje. Birželio šventės dauguma tautų neturi. (Be abejo, jos analogą turi turėti žydai — bet tada jų mintys ir mūsų apie šito pobūdžio savo patirtį susisiečia.) Nei didžiosios religijos neturi paskyrę šventės tamsioms pasaulio jėgoms pripažinti (nebet tokia būtų Didysis Penktadienis, su kuriuo taip pat atsiveria žmogaus protui ir jausmams neperžengiamos problemos). Birželio baisi šventė primena mums, kad pačios mūsų būties žemėje pagrindams grasina blogis — ne paprastas, kasdieninis (su kuriuo įmanoma būtų susidurti, patiems susidorinant), o neaprepiamas, neišsemiamas, neišmatuojamas, nenumalšijamas, tarsi iš paties pasaulio gelmių kylantis. Ir bergždžios mūsų pastangos bandyti jį sau išsiaiškinti.

Šis istorinis trėmimų iš Lietuvos įvykis todėl ir tebekelia mums baises klausimus. Tai mums, lietuviams, ne kam kitam, duotas, su visu jo istoriniu specifiku ir nesibaigiančiomis

Niekuomet neužmiršti ir mums...

BIRUTĖ ŠIPILAITĖ-
KELERIENĖ

Mano mama — Birutė Šipilaitė-Kelerienė 1948 metų pavasarį, būdama vos dešimties metų, kartu su tėvais ir dar trim vaikais, patyrė Sibiro tremties našta. Kartais pagalvoju, jog tai keistu būdu veikė ir tebeveikia mano paties poeziją. Tremties kančios, tremties pergyvenimo motyvas, pažemintųjų ir nuskriaustųjų akys man yra labai svarbios.

Ar anuometinė tremtis yra baisesnė už dabarties Lietuvos nežinią, negalėčiau pasakyti. Tik žinau, jog tokius atsiminimus reikia rašyti visiems, kas yra patyręs panašių išgyvenimų, nes tuo būtų galėsime nors kiek atsiteisti maskvų budeliams ir nors taip atsiminti liudijandčias — ir ne visada užspauostas — tremtinių, Lietuvos našlaičių, akis.

Julius Keleras

Tą 1948 metų gegužės 21 dieną iki vėlaus vakaro sodinome visa šeima, ir dideli, ir maži, bulves. Grįžę iš lauko, truputį pavalgę, sugulėme nakties poilsio. Saulei tekant pažadino stiprus bildesys į duris ir į langus.

Iš vakaro buvo pranešta, kad pasitrauktume iš savo namų nors kuriam laikui, nes bus dideli vežimai į Sibirą. Bet mano tėvukams net į galvą neatėjo, kad gali taip atsitikti... Tėvukai ir mes keturi vaikai (vyriausioji vienuolikos, o mažiausias broliukas Tadukas — vienerių). Ar panašu, kad galėjome kada nors kuo nusikalsti... Ne, jiems nereikėjo, kad būtume nusikaltėliai.

Asupno namą. Šuniukas Meškis juos pasitiko nesvetingai, nujausdamas, kad tie su raudonom žvaigždėm žmonės neša nelaimę šioms namams ir visai lietuvių tautai.

Siaubingas gegužės 22-osios rytas. Pasigirdo šūkaliojimai nesuprantama kalba: „atvorite dver, sobratsia vam dajom pol časa“! Mes, išsiritę iš šiltų patalų, akutes pramerkiame, nesuprasdami, kas atsitiko. Mama, pasiėmusi mažąjį sirguliuojantį Taduką, supa ramina, kad nevertu. Tėvukai, pakirsti to siaubo, atsisėdo ir verkia, nieko negalėdami suprasti, kur ruošiasi, kuriam laikui — trumpam ar ilgesniam. Ir ką su savim pasiimti? Rankas pakirto vien pamatčius kareivius su šautuvais. Visi apimti baisyos neviltingos, kad reikia palikti gimtuosius namus, sąžiningu darbu įgytą turta.

Mes su sesute ėmėmės darbo. Pradėjome dėtis į maišus rūbus, avalynę, kas tik pakliuvo po

1 „Atidarykit duris, pasirošti jums duodam pusvalandį“.

pasekmėmis, susidūrimas su blogio paslaptim. Šiame įvykyje mes jos prisiliečiam, mes ją įglaužiam ir savo gyvenimus ir ja toliau baimės. Ir, žinoma, neišvengiamai klausiamo: kodėl? kam buvo visos tos kančios? Būdinga, kad ir šiame numeryje iš teologinio taško svarstoma Birutės Pūkelevičiūtės poema „Mišios už išdaviką žmoną“, kurios centre yra kaltės klausimas, sau (Nukelta į 2 psl.)

Birželio keturioliktoji — Gedulo ir vilties diena buvo pirmą kartą viešai minėta Lietuvoje 1989 metais. Nuotraukoje — tą dieną Tauragės geležinkelio stotyje.

Vytauto Butkaus nuotrauka

ranka. Argi mes supratome, ką reikia imti ir kur mus tie dėdės su raudonom žvaigždėm žada vežti. Dėdės vis skubino, matyt, tą rytą daug turėjo prikelti tokių „nusikaltėlių“ kaip mes. Be galo kartojo „skoree, skoree, skoree...“.

Sukrovė mus visus į vežimą. Mama verkia, mes su sesute verkiame, tik vienas broliukas Algis, kuriam ketveri, džiaugiasi, kad teks traukinuku pasivažinėti. Išsokusi iš vežimo nubėgau prie Meškiuko atsisveikinti ir pasakyti jam, kad mes greit grįšim... Atėjo kaimynės, sunėšė maisto: duonos, lašinių, gal dar ko nors, neprisimenu. Norėjo broliuką Taduką pasiimti, bet mamai širdis neleido su savo mylimiausiu mažiausiu sūneliu skirtis. Sako: mirsim, tai mirsim visi kartu.

Taip suvežė už kelio ant didelio dirvono į aptvarą, kur būdavo suvaromos karvės vasaros popiečiui. Aptvaras buvo aptvertas spygliuota viela. Aplinkui vaikščiojo kareiviai, pasirošę šauti. Mes, maži, nieko negalėjome suprasti, kas čia darosi? kodėl? už ką? Taip pat to nepajėgė suprasti ir suaugę... Į dienos pabaigą pradėjo mus krauti į sunkvežimius ir vežti į Radviliškio geležinkelio stotį, kur stovėjo daug ešalonų su gausybe gyvuliams taikytų vagonų. Pradėjo kraustyti į tuos vagonus, kur buvo truputį pamesta šieno. Į vagoną Nr. 20 sukvėdė labai daug šeimų, vieną prie kito. Naktis buvo labai šilta ir baisi, verksmas lydėjo ligi švintant.

Prieš rytą traukinys pajudėjo, nežinojome, į kurią pusę veža, nes langeliui buvo mažučiai ir tie patys užkalti. Vagone buvo labai tvanku, mes, maži vaikai, norėjome gerti ir valgyti, bet niekas nesiūlė ir mes žinojome,

2 „Greičiau, greičiau, greičiau...“

kad turime kantriai kentėti. Mažoji Taduko sveikata pašlijo, buvo labai karštas ir viduriavo, mama jau galvojo, kad pakeliui teks išsiskirti... Bet rytojaus rytą išleido po traukinio vagonais atlikti gamtinius reikalus. Mama sutiko savo draugę, kuri turėjo vaistų nuo viduriavimo, tad mažoji Taduko saviąjautą kiek pagerėjo. Vėliau, jau pasiekus Uralą, sustodavo dažniau. O buvo daug baisy išsiskyrimo akimirkų. Penkerių metų berniuką pervažiovo traukinio ratai, nespėjo pasitraukti... Kaimyniniam vagone mirė maža mergaitė, dar kitame — senelis ir t.t. Už Uralo kažkuriame mieste visus varė į pirtį, vėl buvome lydimi kareivių su šautuvais. Taip vežė dvi savaites.

Jau atvykus į Zimos miestą, mus sukvėdė ant didelių didelių rogių, kurias tempė traktoriai. Lijo lietys, permirkom iki kaulų. Ir vėl mano mažas broliukas susirgo, bet visa laimė, kad mus iškrovė mokykloje, kur pilni koridoriai buvo žmonių. Visi siaubo apimti, tylūs, susimastę, nenumanantys tikrojo savo likimo. Šioje mokykloje pernaktį kuriojome. Visi draugiškai tilpome ant grindų. Buvo labai šalta naktis, nei išsidžiiovinti negalėjome, viską sulijo, kas buvo maišuose. Rytė vėl tas pats traktorius, vėl kelionė baisytais taigos keliais. Traktorius pasuko link Sajonų kalnų, kur gyvena baltos meškos.

Ir atvežė į mažai apgyvendintą taigą, kur nuo 1919 metų tebuvo pastatyti tik penki barakai. Čia taip pat gyveno caro laikais iš-tremti rusai. Mūsų šeimą apgyvendino pas vieną rusę, kurios vyras buvo lageryje, o ji gyveno čia su dviem vaikais. Ta vieta vadinosi „Zulumaj“ barakas Nr. 1. Ji turėjo vieną mažą kambarelį, kur tilpome ir mes, šeši (Nukelta į 2 psl.)

TREMTINIAI

jie jau gali dainuoti savąsias dainas,
ir nebūtina slėptis po saulėlydžio stogų,
ir nebūtina verkti — jų tėvynę atras, tačiau
jau nebus kam kaip skolą ją sugrąžinti, atiduoti

neteisybės angis jų vaikystę pasmaugė seniai,
ir tik liko gerai užslėpti mėlynį užrašą,
dėl kurių jau neverta raudoti; kitokie
žabai pasiliko vagono sapnuos:
sustoti, sustoti, sustoti

Dieve, kam gi tu šitaip Lietuvą mūsų klupdei?
ar ne tavo širdis suanglejo prie taigų numirusio
vaiko, ar ne tavo valia alkani tremtiniai dešimt
metų
sapnuodavo tėviškę-inkilą, baltą vaikystę-katytę
ir juodą aneksijos tvaiką

kur pasaulis tiesa, lašais kur spindėję klijimo
stogai, krentant lietuvi, išsklaidžiusiam laiką?
kur viltis, kad arti jau, arti pabaiga,
parašysianti pažymą: viskas,
pagaliau ir šitai imperijai baigta

baltas sniegas; jie jau gali dainuoti savąja
tarme, ir mėnulis be skausmo nuslysta žiemos
tvenkiniais lyg tykus atleidimas, betgi pažadas:
ne! jie lig galo paliks amžiniais tremtiniais

Julius Keleras

Iš poezijos rinkinio *Baltas kalėdaitis* (Chicago: Ateities literatūros fondas, 1990)

Buvusių tremtinių susibūrimas Vilniuje 1989 metais.

ELTA nuotrauka

Niekuomet neužmiršti ir mums...

(Atkelta iš 1 psl.)

žmonės. Tėvukas turėjo kiekvieną rytą eiti komendantūron atsižymėti. Atejo neramos naktys ir dienos. Naktį negalėjome miegoti nuo skaudžių įkandimų, o dieną bijojom išeiti, nes tose vietose buvo begalė gyvačių. Porai dienų praėjus, valgyti nebe labai turėjom ką. Ėjome į dar pašalo sukaustytus laukus rinkti sušalusius bulvių. Parnešdavome namo, mama jas švariai nuplaidavo, išvirdavo, sutrindavo ir kepė paplotėlius ant metalinės krosnelės spyžių. Buvoime laimingiausi, kad galėjome privalgyti tokių gardžių paplotėlių.

Atejo tikras pavasaris. Tėtis ir sesuo Violeta išėjo už 25-30 km į taigos gilumą kirsti medžių. Išeidavo savaitei ar dviem. Ten jie gyvendavo mažučiuose nameliuose, pasiatytuose iš rastų. Aš likau su sergančia mamyte ir mažuoju broliuku, buvau pirmoji jos padėjėja visuose darbuose. Su kitomis tremties moterimis eidavau į mišką malkų, grybauti, uogauti, žvejodavau — didelė upė vardu Zima ištekojo iš Sajonų kalnų, vanduo buvo labai šaltas, net vasarą plaukė ledai. Mes maudydavomės, nors ir bijojom gyvačių, kadangi jos mėgo plaukioti upe. Kai eidavau miškan uogauti ar grybauti, apsirengdavau taip, kad nebūtų taip lengva

gyvatei įgelti. Be gyvačių mus dar kankino mažos mažos musytės, nuo kurių apsaugoti buvo beveik neįmanoma. Pirmaisiais metais tai tikrai kentėjome kančias: musyčių spiečių apguldavomė veidą taip, kad trūkdavo oro ir matyti negalėdavai nieko. Jų įkandimams būdavom alergiški. Išdindavo veidas, rankos, kojos, nuo jų nebuvo išsigelbėjimo. Vėliau pradėjome siūti tinklelius arba tepdavomės degutu. Tokiu būdu galėjome bent iš dalies apsisaugoti.

Pirmieji metai buvo kančių, išbandymo metai. Daug lietuvių — vyresnių ir mažų vaikų — priglaudė Sibiro žemė. Po metų pradėjome susirašinėti su savais artimais: a.a. seneliais ir teta. Jie mus pradėjo remti visapusiai, siūsti knygas, rūbus, maistą, vaistus ir taip, aciū jiems, jų dėka likome gyvi.

Šitoje vietoje išgyvenome apie trejus metus, jau prisitaikė prie esamų sąlygų. Lietuviai pristatė barakų, iškirto didelius miško plotus, išplukdė plaustais į lentpjūves. Ir štai vieną gražią dieną iškviečia tėvą į komendantūrą, praneša, kad veža dar toliau į miško gilumą. Ir vėl prasideda vargai iš naujo. Apgyvendina šaltam barako kambary be langų, be durų, be krosnies... Ši vieta vadinosi „Meždugranka“. Tai

reiškė „tarp kalnų“, o pirmoji naktis neišblės iš mano atminties dar ilgai... Tą vidurnaktį, mums visiems gerai įmigus, pradėjo belstis į langų rėmus ir rėkti „fašistai“. Nežinia, kas būtų buvę, jeigu ne tėvas, kuris išstūmė įsibrovėlį atgal...

Žiema naujoje vietoje šaltesnė negu ankstesnėje vietoje, kur jau buvome pagyvenę kelerius metus (tuo labiau, kad naujoje vietoje nieko nėra — nei višies, nei lentos...). Mamos sveikata blogėjo: veidas ir kojos pradėjo tinti. Mūsų mažosė širdyse atsirado baimės jausmas dėl mylimos Mamos. O kas bus toliau? Kol siuntiniai mus pasiekdavo, praeidavo pusę metų. Bijojome, kad gali vaistų ir nebesulaukti... Mudy su sesute Violeta ėjome dirbti prie žiemos kelio, reikėjo iškapti ledo nelygumus, išeidavome į pūgą, baisų vėją ar net šaltį — 60°C, tokį, jog išėjus iš patalpos oro trūkdavo. Buvome ne sykį nušalę kojas, rankas, veidą.

Štai jau ir vėl pavasaris, ir vėl rūpestiai kiti. Šiek tiek lengviau, nes jau šilta. Gavome žemės sklypelį, pasisodinome bulvių, pirkome narius, jau įsikūrėme, ir vėl baimė, ar nepasakys vieną gražią dieną „Ruoškitės važiuoti gilyn į taigą“. Bet šį kartą ne. Vasaros buvo trumpos ir šiltos, čia jau nebuvo nei gyvačių, nei musyčių.

Mudy su sesute ėjome dirbti į plytinę, kur viskas buvo atliekama rankiniu būdu. Buvome ne tokios dar didelės darbininkės, vienai 13 metų, kitai 15 metų. Kai reikdavo keltis iš ryto, mamai širdį skaudėjo, o reikėjo ir kelmės, ir ėjome, nešiojome tik iš formos iškratytas šlapias plytas, jas reikėjo aukštai pakelti ant lentynų, kad išdžiūtų, po dienos ar dviejų tas plytas nešėme į pečių, kur jas perdegė, vėl karštas išimėjome ir t.t. Kai kada mūsų pasigailėdavo moteris, kuri vadovavo tai brigadai — ji buvo lietuvė Kotryna Teišerskienė, kažkodėl ją vadindavome Katia.

Grįžus į baraką, reikėjo mamai padėti, nors mamutė vasarą jau tėsė geriau ir mums buvo smagiau išeiti, trumpam ją paliekant. Šioje gyvenvietėje įsimintinas bausis atsitikimas mūsų šeimoje. Grėbėme su sesute šieną. Mažasis broliukas Tadukas lakstė aplink mus. Štai pastebėjome, kad mūsų Taduko nėra, bėgome ieškoti, ir parbėgusios į namus, pakvietėme suaugusius į pagalbą. Visą naktį ieškojo ir nerado. Pagaliau trečiosios dienos antroje pusėje rado mažąjį Taduką. Jis papasakoti negalėjo, nes, išgąsčio apimtas, verkė, o kai susitikome visi, visi verkėme iš džiaugsmo, kad atsirado. Vėliau mums papasakojo, kad naktį jis miegojo kažkur prie medžio kamieno prisiglaudęs, buvo šalta ir labai norėjo valgyti — „verkiau verkiau ir užmigau, girdėjau vilkų staugimą... Buvu baisu“. Kiek mano brangiai mamai reikėjo pergyventi, o ir taip neturėjo sveikatos, tik igimtą širdies ydą.

1954-1955 metais, mirus Staliniui, mus, nepilnamečius, išleisdžia važiuoti į Lietuvą. Ir vėl skausmo ir nevilties apimta skiriuosi su Mamute. Mane ir broliuką Algį išleidžia į Lietuvą pas senelius ir tetą. Po metų grįžtu viena atgal į Sibirą ir pasivogiu Mamą ir vežuosi į Vilnių. Daug reikėjo mums abiems sveikatos ir ištvermės toje varginančioje dviejų savačių kelionėje. Laikai buvo baisūs. Mama neturėjo jokio dokumento, o tai buvo itin rizikinga, ryžtantis tokiai ilgai kelionei. Aciū Dievui, grįžome abi į savo brangią Tėvynę. Rytojaus dieną Mama buvo paguldyta į ligoninę, kur po metų mirė. Svajonė išsipildė (nors pasilaidoti savo gimtoji žemė).

Po tiek patirto smurto, skausmo dabar gyvenu Vilniuje, užauginusi du vaikus ir niekuomet nebeužmiršdama, ką teko išgyventi ne vien mūsų gausiai žemaitijos šeimai, bet ir visai Lietuvai, dauzytai, prievartautai, plėšytai, vežtai į sibirą, išsklaidytai po visus žemynus... Bet išlikusiai.

Ištremtųjų vaikai

PETRAS MELNIKAS

• Petras Dirgėla. AMŽIŲ DIENAI DŽUGIANTI GIRIA. Romanas. Vilnius: Vaga, 1988.

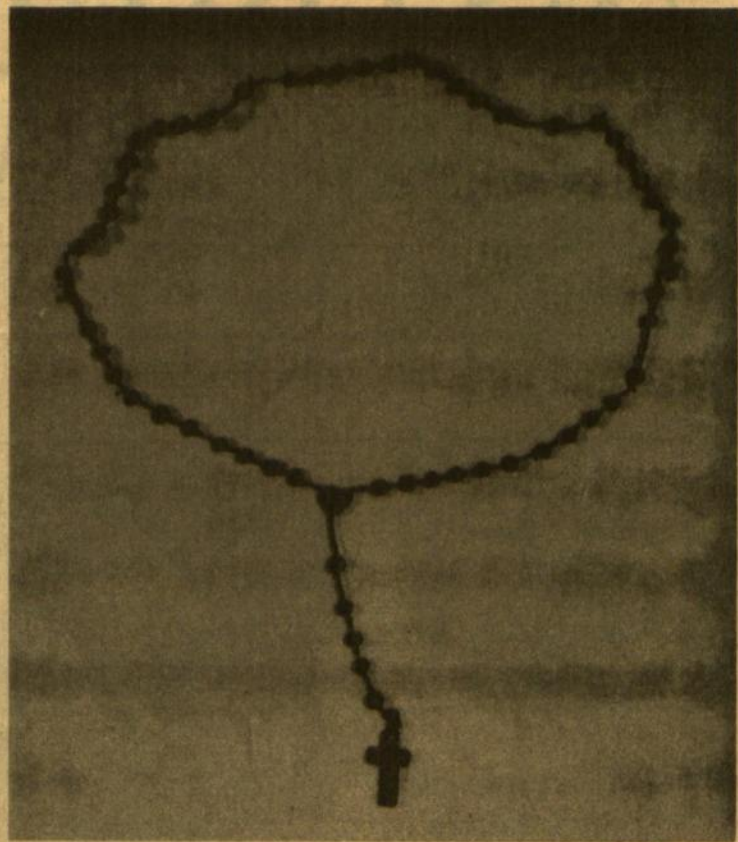
Apie ištremtuosius į Sibirą jau nemažai parašyta. Tremtiniai, kurie liko gyvi, ir patys yra parašę kraupių atsiminimų. O apie jų Lietuvoje likusius vaikus kiek užgriebta, pavyzdžiui, Danutės Žilaitytės apsakymų knygoje *Šulinių krašte*. Petras Dirgėla apie tokius ištremtųjų vaikus, belaukiančius savo tėvų sugrįžtant, parašė net romaną — *Amžių dienai džugianti giria* (1988). Jame dominuoja motyvas, kaip tie vaikai vienas kitą užjačia.

Romano stilių gal galima taip apibūdinti, skolinantis paties autoriaus žodžius apie jo romano herojaus Mato Butkaus jaunystę: parašytą novelių knygą: „Joje mirgėjo daug ryškių paveikslų, daug prasmingų detalių iš žmonių gyvenimo“ (p. 232).

Romane yra ir nemaža tragedijos. Knygos ašis — tai deportacijų padariniai nekalteis vaikams, tai savotiškos paslaptingos jėgos veikimas į vaikų pasąmonę, iššaukiantis keisčiausias reakcijas, iškreipiantis vaikų motyvą ir jų brendimą.

Teresės Varnelytės ir Mato Butkaus tėvai buvo ištremti, bet tik Teresės tėvai grįžo, nors grįžusi motina ją lyg ignoravo ir Teresė dėl to kentėjo. O jos jaunystės draugo Mato tėvai negrįžo. Vaikas užaugo nekalbus, rūstus demaskuotojas, užjaučiamas tiksliai Teresės. Tokia tokį suprantai, kartais jaučia net lyg ji mylinti, nors išteka už kito.

Vaikystėje Matas buvo įskritęs iš aplinkėje aukščiausio medžio, iš jo žiūrėjęs, ar mama negrįžta iš Sibiro. Jau suaugusi romano veikėja Teresė prisimena tą vaikystę prie girios ir raisto (kur keturioliktoje šimtmečio gyventojai pasitraukdavo kūlgrindom į Žvelsos Įščias, į raistą girioje), gyvenimą pas mylimą tetą, kuri iš tremiamųjų traukinio ją ir greit po to mirusią sesytę Marikę priglaudė pas save tol, kol sugrįžo

Rožinis iš duonos — partizanės, Sibiro tremtinės Elenos Juciūtės darbas, jai būnant Lukiškių kalėjime, Vilniuje, 1949 metais. (Lituanistikos tyrimo ir studijų centro muziejus Chicago'je).

Jono Tamulaičio nuotrauka

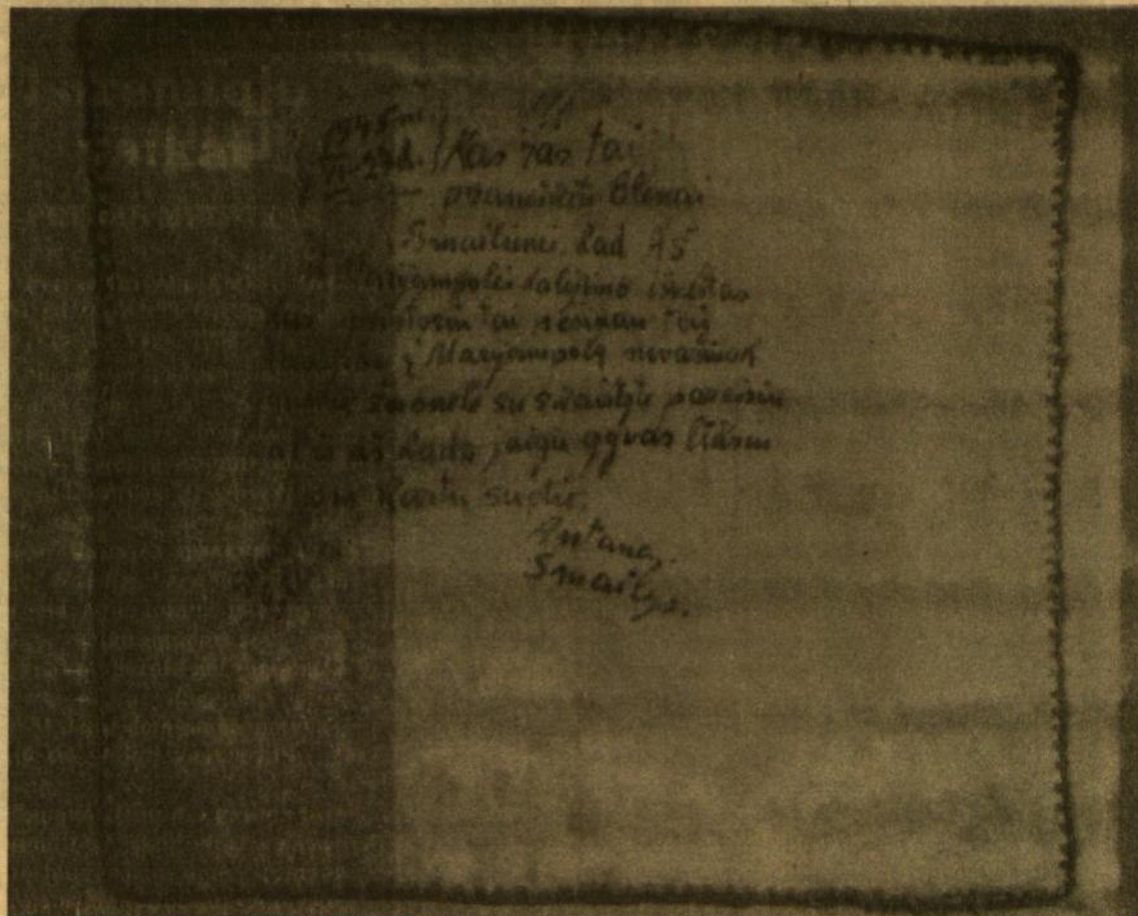
Kertinė paraštė

(Atkelta iš 1 psl.)

kontekstu turi tą lietuvių tautos istorijos momentą, kurį sudaro ir šiuo metu mūsų prisimenami 1941 metų birželio įvykiai. Birutės Pūkelevičiūtės, kaip ir kai kurių kitų poetų per visą žmonių istoriją, bandoma teodicėja yra meniškai galinga, įtaigi kiekvienam, trokštančiam vieną kartą ant visados, bent savo protui ir jausmams patenkinamai, išspręsti blogio problemą — kad ji daugiau negrasintų mums būtinai išlaikyti atramai mūsų pažįstamo pasaulio sąrangoje. O tačiau ir Birutės Pūkelevičiūtės teodicėja nėra galutinė. Kaip mes kokios nors betrokštume, kiekviena teodicėja yra savaip šurpi.

Gedulo ir vilties diena, neradę jai nei paaiškinimų, nei pateisinimų, padėkime geles ant Lietuvos geležinkelio bėgių, sukalbėkime „Amžina atilsį“ už tuos, kurie tada jais nutolo nuo mūsų amžinai, ir „šimtą antrą kartą“ kelkime gyvi... Kelkime daryti tai, kam esame išlikę...

a.a. II.

Laiškas, rašytas ant nosinės, rastas išmestas iš traukinio Lietuvoje 1945 metais:

1945 m. VI-27 d.!!! Kas ras tai praneškite Elenai Smailienei, kad aš iš Marijampolės kalėjimo išvežtas. Kur apsistosiu tai nežinau tai daugiau į Marijampolę nevažiuok gyvuok žmonele su Skaisyte pareisiu gal ir aš kada jeigu gyvas liksiu.

tuom kartu sudie
Skaisytė
Elena

Antanas Smailys

Lituanistikos tyrimo ir studijų centro muziejus Chicago'je

Elenos Juciūtės, partizanės, Sibiro tremtinės, dokumentai ir asmeniniai daiktai — eksponatas Lituanistikos tyrimo ir studijų centro muziejuje, Jaunimo centre, Chicago'je.

Jono Tamulaičio nuotrauka

Birutės Pūkelevičiūtės mišių interpretacija

VYTAUTAS
BAGDANA VIČIUS

Jungianti dvasia

Birutė Pūkelevičiūtė yra kitokia negu daugelis mūsų laikų poetų. Jie mėgsta išskelti ugnį iš vienos realybės. Pūkelevičiūtė savo naujoje knygoje *Atradimo ruduo* surenka daug skirtingų akmenų ir randa tarp jų kažkokios vienybės. Atskirai paimti jos vyrai ir ypač moterys – motina ir žmona, besirungiantys už savo tikėjimą kunigas ir išdavikas – rodos, neturi tarp savęs nieko bendro, tačiau Pūkelevičiūtė sudeda juos visus į savo „Mišias už išdaviko žmoną“.

Kad tai būtų galima padaryti, reikia didelės jungiančios jėgos, ir ją Pūkelevičiūtė šioje knygoje parodo. Bet tai yra būdinga visai jos kūrybai. Ji yra tokia ankstesnėje savo knygoje, romane *Aštuoni lapai*. Ji yra tokia ir savo kaip režisierės vaidmenyje. Ir šiame kūrinyje ji visus dramos aktorius, gerus ir blogus, dramai pasibaigus, sukviečia bendram vieni kitų pripažinimui. Kad toks suderinimas būtų galimas, reikia sugebėjimo atrasti tą vertingumą, kurį kiekviena egzistuojanti būtybė turi savyje.

Antra vertus, Pūkelevičiūtė šioje knygoje randa nuodėmingumo ten, kur jo kiekis, jeigu jo ten iš viso būtų, yra labai mažas ar, doriškai vertinant, nepakaltinamas. Taip ji randa nuodėmingumo motinoje, kurios sūnus išdavė tėvyne. Ji taip pat randa nuodėmingumo žmonoje, kurios vyras pasireiškė kaip draugo išdavikas. Galbūt, kad tai yra dėl per didelio autorės jautrumo nuodėmei ir iš to išplaukiančio jos pasinėsimosi ieškoti nuodėmės seklos.

Visą savo poemos idėjinį turinį autorė sudėlioja į mišių tarpinius. Tie turiniai yra labai svarūs, nors jie kaip medžio lapai krinta, tačiau žvangėdami. Mišių tarpiniai, į kuriuos autorė sudeda savo turinius, yra šie: Asperges, Introitus, Mea culpa, Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison, Gloria, Credo, Sanctus ir Agnus Dei.

Mozart'o mišių interpretacija

Norint geriau suprasti Pūkelevičiūtės mišių interpretaciją, vėta ją sugretinti su aštuonioliktojo šimtmečio būdinga mišių interpretacija. Paimkime šiam reikalui Mozart'o mišias. Jo Credo yra kaip pulkas raitelių, joiantis per kraštą, pilnas jėgos ir nepaisymo. Jo Gloria yra tokia garbės apoteozė, kuri išsina anapus žmogiškai galimų ribų, pilna prasiveržimų, ligi visiško šventės ar pokylio išsilyjeimo. Tai yra ekstazės garbė. Ir Glorijai Mozart'as skiria ilgiausią traukantį dėmesį. Aštuonioliktojo šimtmečio katalikiškas tikėjimas yra toks galopuojantis.

Jeigu dabar pereitume prie Pūkelevičiūtės mišių sampratos, tai išslyk pastebėtume, kad jose nėra ekstazės. Jos mišių interpretacija pasilieka vien dorinėje srityje. Jai rūpi išgelbėti nusikaltusį žmogų. Galbūt galima būtų sakyti, kad šitoks mišių supratimas nėra vien Pūkelevičiūtės.

Ir mūsų laikų katalikiška višomenė mišias supranta labiausiai kaip maldą už mirusius, kad jiems būtų atleistos kaltės. Pūkelevičiūtė taigi yra mūsų laikų dvasios atstovė. Ji nori išlikti blaivi ir kasdieniškai praktiška.

Sugretinant Pūkelevičiūtės ir Mozart'o mišių interpretacijas, galim pastebėti, kokiame skirtingame dvasiniame klimato mes gyvename, palyginus su aštuonioliktoju šimtmečiu. Pūkele-

Birutė Pūkelevičiūtė, gyvenanti Daytona Beach, Floridoje.

vičiūtė su perdėtu rūpestingumu ieško išsigelbėjimo iš kaltės, kai tuo tarpu Mozart'as, pasinėšęs į krikščioniško tikėjimo tiesų išgyvenimą, nesiekia kojomis žemės. Abi šios interpretacijos turi savo trūkumų. Gloriją giedoti Pūkelevičiūtė pveda vaiduoklių chorui. Tačiau, nežiūrint visko, ji kviečia ir mus giedoti Gloria.

Tačiau Pūkelevičiūtės mišios yra tik pagalba doriniam gyvenimui. Jos mišios yra tik dorinė problema, o ne teologinė. Ji žino, kad mes neįstengtume mirti už tikėjimą, kurį išpažįstame žodžiais. Būdama nuosekli savo galvosenoje, ji pataria studijuoti romėnų dorovininką Seneca, ne tik teologą Akvinietį.

Dramatiškų pasisakymų knyga

Pūkelevičiūtės dėmesio laukas yra labai platus. Jai rūpi viskas. „Beformėję būsenoje glūdi begalybės formų“ (p. 72). Ir ji nori tas formas parodyti. Jai rūpi ir Vakarų Europos dvasia, kuri jai atrodo „kaip pro ašaras staigiantį liūtą“ (p. 77). Apskritai, jos sakiny s kartais savyje talpina visą dramos ar tragedijos turinį. Kartais jai užsina noras sudegin-

ti iškamšą, „su kuria ėjom grumtynių“ (p. 30). Retai kur šiais laikais sutinkama gili pagarba žmogaus prasidėjimui, kuris jos yra šitaip apsakomas: „Kraupiausias aktas yra žmogaus prasidėjimas“ (p.41). Ir lytinis žmogaus prigimties skirtingumas susilaukia originalaus jos aptarimo: „...nuo to laiko, kai atsidalinom, moters kūne miega nematomas vyras“ (p. 79). Daliniai priėjimai autorės nepatenkina: „...tiems, kurie džiaugiasi trupiniais, trupiniai ir atitenka“ (p.87).

Kalbant apie mišių supratimą, tenka atkreipti dėmesį į tai, kad jos yra daugiau negu vien dorovės reikalas. Jos yra „simbolinis ir dramatinis krikščioniškos vilties atveikimas, kurio tikslas yra intymiai vienybė su Dievu ir visos žmonijos vienybė“ (Nicolas Lasch, *A Matter of Hope*, University of Notre Dame Press, p.239). Galbūt vaisingiausia laikysena mišiose būtų suvokti save kaip Dievo pageidaujamą, kaip neatšaukiamai jo norimą. Kad Pūkelevičiūtė yra netoli to, liudija paskutinis jos poemos sakiny s: „Gal Tu esi visai arti? Gal mano sielos tyrliaukiuos vilties daigėlių sodini?“

Kaltės apoteozė „Atradimo rudenyje“

ALGIMANTAS KEZYS

• Birutė Pūkelevičiūtė. *ATRADIMO RUDUO*. Darna, 1990.

Birutės Pūkelevičiūtės poezijos knyga *Atradimo ruduo* suskirstyta į tris dalis: „Mišios už išdaviko žmoną“, „Rauda“ ir „Du keleiviai“. Į šį Pūkelevičiūtės poezijos rinkinį galima žvelgti ir vien tik iš filosofinio-teologinio bei mitologinio taško. Tai ypač aišku poemoje „Mišios už išdaviko žmoną“, kurios ryškesnės mintis čia atkartosiu.

Poemos fabula prasideda liginėje, kur slaugomas mirštantis liginis: tiltų inžinierius, pavarde Arminas. Žmonėse sklinda gandas, kad Arminas atsidūrė Vakaruose, išdavęs laisvės žygio draugus – po to, kai buvo suimtas, tardytas ir užverbuotas. Jauna gydytoja, per mikroskopą matydama šio liginio plaučiuose augančias „pirštuotas šakeles“, panašias į mažus šlakstytytus (ir todėl vadinamus „Aspergillus“), prisimena senosios liturgijos žodžius „Asperges me hyssopo et mundabor“ (apšlakstyk mane isopu ir būsiu nuvalytas) ir klausia, kas yra žmogus. Šis įžanginis poemos epizodas duoda autorei progą nagrinėti žmogaus buitinį-moralinių ryšių bei biblinės eschatologijos klausimus.

Ar mylėti išdaviką-žudiką yra nedora? Šį išdaviką myli ir jo žmona, ir jo motina. Autorė įtai-

gauja, kad motina peržengia sūnaus-nusikaltėlio kelią nepaliesia, o žmona isigeria vyro kaltę „kaip skiepus, kaip stigmą“ (p. 20). Anot autorės, „tai, kas sutepė vyro vardą, aptemdė ir moters šlovę. Nesvarbu, kad ji buvo tobula žmona, kurios vertė prašoko net perlų vertę“ (p. 38). Vyras ir žmona „tai viena dvasmenė būtybė“ (p. 39), „per vyrą ir žmona užsikrečia juoda-ja lepra“ (p. 45). Ji lieka „šia-pus smilkalų, neįsivedinta per nekaltumo slenkstį. Viešai neapkaltinga, tačiau visuotinai neišteisinta. Gal ji (vis dėlto...) buvo – vyro niekšybės bendrininke“ (p. 50).

O motinos? Net išdaviku, žudiku motinos išlieka tyros. Vyras ir žmona eina kartu. Šie du kūnai yra vienas kūnas. „O motina (sūnaus garbė ar negarbė) tegali eiti greta“ (p. 39). Žmona vyrą pasirenka, motina negali sūnaus pasirinkti (p. 20). Be to, gimdydama kūdikį, motina nuo jo kūniškai atsidalina, „todėl kaltė motinos neužgula“ (p. 45).

Šių prielaidų akivaizdoje skaitytojas verčiamas iš naujo spręsti senąjį klausimą apie apkaltinto vietininko ontologinį kaltumą. Ar galima vieno žmogaus kaltę perkelti kitam? Ar tam, kad paveldėtum svetimą kaltę, pakanka vien kuo nors būti, pavyzdžiui, nusikaltėlio giminei? Ar žmogus, savanoriškai perimdamas kito bausmę, perima ir kaltumą? Juk ir žmonių akyse nekaltai

BIRUTĖS PŪKELEVIČIŪTĖS „RAUDOS“ PABAIGA

GEDĖTOJŲ CHORAS:

Kursime ugnį kalno viršūnėje,
Paukštę aukosim ant krašto duobės,
Ir užkapoto žalčio karūnoje
Ašarom žalias akmuo sužibės.

Kursime ugnį senovišku papročiu –
Žemę šlakstysime paukštės krauju.

Žuvusiojo apraudoti išeina MOTINA:

Aiman, sapnavos mano sūnui nuostabūs sapnai!
Žiemos speige pražydo raudonai žilvitis, ir jūroje banguoja kruvina puta.
Sukilo žemė!
Nakties miškais, keliu į Medininkus, šuoliais lekia šešetas žirgų.

Jų kartčiai supinti kasom.
Raudono medžio rogės kaustytos variu, išklotos vilko kailiu.

Ant rogių Žemaičių žemės ženklas: statmenas brūkšny s, trimas ir meška.

Ūmai suprunkštę, žirgai sustoja kryžkelėj. Garuoja jų įkaitę nugaros ir dreba drėgnos šnervės.
Dvylika petingų vyrų iškyla kryžkelės šešėliuose. Ginkluoti dalgiais, penkiadantėm šakėm ir išgalastais kirviais už diržų.
Netarę žodžio, jie klaupiasi į mėnesienos sniegą.
Pakyla rogėse Žemaičių vyskupas – žegnoja dvylika sukilėlių...
Ir blizgančius jų dalgių ašmenis, ir baltą, tylią girią.
Tada vėl skrieja rogės. Vėl skamba pasagos ir dunda ežerai, lyg milžiniški ledo būgnai.
Aiman, neramūs buvo tie sapnai:
Kazoko rimbas, koriko virvės kilpa ir juodas caro paukštis: slibinas-erelis, dviejų galvų kaklais praplyšęs į šalis.

Dvylika sukilėlių pakarta miško kryžkelėj. Šarmotą rytą, saulei netekėjus.
Aušros gaisre nušvinta eglų trikampiai. Ir rūksta baltu dūmu, lyg rėrotų žvakės.
Dvylika bebalsių juodvarnių sutupia į apšerkšnįusį šermukšnį.
Byra, byra karčios medžio uogos, tartum kraujo ašaros į sniegą.
Tą pačią naktį išeina paskutinis ir jauniausias brolis. Pro kryžkelę ir kartuves, į baltus eglų trikampius.

Aiman, sapnavos mano sūnui nuostabūs sapnai!
Jam saulė šviesią dalį skyrė, paženklino jo kaktą mėnuo ir spindinti miškų žvaigždė mirtin jį nulydėjo.

GEDĖTOJŲ CHORAS:

Saugok, žemele, jo palaikus, jo pelenus, jo šventą atminimą.

MOTINA:

O, aš žinau, sūneli, kuri akimirka tau mirštant akyse pasivaidino.
Tai buvo paskutinė vasara. Giedra, žydra diena.
Šventadienis, kai moterys bažnyčion neša devynis vainikus pašventinti.

kenčiantis ar mirštantis už kitą tampa daugiau kankiniu negu nusikaltėliu.

Istorijoje ir mitologijoje apstu pavyzdžių apie kito žmogaus nu-baudimą už kaltąjį. Senajame Testamente minimas atpirkimo ožys, primityviose tautosose lie-jamas nekalto žmogaus kraujas, norint atsisteisti už svetimus nusikaltimus, šiais laikais iš-žudomi ištisi kaimai, geidžiant atkeršyti už kažkieno nušautą priešą kareivį. Jėzaus mirtis ant kryžiaus irgi buvo už kitų nuodėmes. Nekalbant čia apie Dievą, tapusio žmogum, atsi-teisimą už žmonijos nuodėmes, vis vien lieka neatsakytas klausimas, ar kaltės perkėlimas ant nekaltų pečių yra onto-logiškai įmanomas, tariant, kad bendradarbiavimo nusikal-time nebuvo.

Pūkelevičiūtė sprendžia šiuos klausimus, pateikdama kitas prielaidas, veikiančias ne šiame, bet jau kitame gyvenime. „Kar-tais mes galim vienas už kitą numirti“, taria autorė. „Bet

negalim grumtis už vienas kito sielą. Net jeigu įstengsim pelny-ti išganymą – tai tik sau, tik sau. Ne kitiems. Mums įmanoma dalintis tuo, kas laikina. Ne baudi-mą už kaltąjį. Senajame Testamente minimas atpirkimo ožys, primityviose tautosose lie-jamas nekalto žmogaus kraujas,

norint atsisteisti už svetimus nusikaltimus, šiais laikais iš-žudomi ištisi kaimai, geidžiant atkeršyti už kažkieno nušautą priešą kareivį. Jėzaus mirtis ant kryžiaus irgi buvo už kitų nuodėmes. Nekalbant čia apie Dievą, tapusio žmogum, atsi-teisimą už žmonijos nuodėmes, vis vien lieka neatsakytas klausimas, ar kaltės perkėlimas ant nekaltų pečių yra onto-logiškai įmanomas, tariant, kad bendradarbiavimo nusikal-time nebuvo.

Pūkelevičiūtė sprendžia šiuos klausimus, pateikdama kitas prielaidas, veikiančias ne šiame, bet jau kitame gyvenime. „Kar-tais mes galim vienas už kitą numirti“, taria autorė. „Bet

Po langu skleidėsi jurginas: geltonas, didelis kaip saulė. Nuo jo spalvos pirkia nušvito aukso atspindžiais. Nebuvo vėjo.
Riešutyne noko branduoliai. Aplink kiekvieną jauną kekę sukosi ratu karpytiniai sparnai.

Kažkur toli, laukų ramybė, vaikščiojo rugpjūčio angelas: su varpų vainiku ir melsvo rūko rūbu.
Ir tu jutai, kad plazda didelė rimtis.
Ir kad ateina sielvartas – lig šiolei nepažintas.

Ar pameni:

Tą paskutinį rytą, kai tu riekei prie stalo duoną, ir kai pluta nuo duonos atsiskyrė...
Tariau, kad mums reikės, sūneli, skirtis.
Mačiau, kaip dailiai tu buvai nuaugęs – puikaus ir aukšto stogo.

Sūneli mano!
Svajojai tu tada apie nepaprastus ir negirdėtus žygius. Tada tu mėgdavai vartyti senovišką, paaüksintais kraštais psalmyną.
Skaitydavai apie karalių Dovydą ir apie ranką, rašančią ant sienos ugnimi.
O grūdą berdavai plačiu ir lėtu mostu: kaip žemdirbiai-senoliai, kaip tėvų tėvai.
Svajojai tu tada apie gyvenimą.

Sūneli mano, pirmgimėli!
Kokiais žiedais dabar tu sužydėsi,
Kokiais lapeliais sulaposi?

GEDĖTOJŲ CHORAS:

Laušime diemedį, laušime kadugį,
Saulę iškalsim ant juodo akmens.
Šventąją apeigą, šventąją pabaigą
Liudysim priesaika kardo akmens.

Apeigą baigsim senovišku papročiu –
Akmenį ženklinsim saulės ratu.

PANAKTINIS:

Ruoškis kelionėn, pašarvotas broli.
Nusimesk nuo pečių kruviną milinę...

Skaidrus, skaidrus vėlių šaltinio vanduo; veidui nu-siprausti, žaizdai užgydyti, žemėj atmuštoms kojoms numazgoti.
Šviesiai žali paparčiai to šaltinio dugne atsispindi.
Balta, balta vėlių drobė, baltesnė už ievos žiedą – be pašukos siūlo, be dulkės krislo.
Saldį vėlių duona.

Todėl aš užgeriu tave, bičiuli, nepažįstamas brolau. Ramiai išsėkis dausose, aukštam vėlių suolely.
Tu vėl atgimsi: vėl žiedeliais sužydėsi ir vėl lapeliais sulaposi.

Gyvybės ratas niekad nenutrūksta, apskriedamas vienu lanku – ir mirti, ir gimimą.
Tai, kas po žeme trūnija, pratrykš žaliuojančiais pa-vasariais ir suliepsnos ateinančių kartų troškimuose.
Be pabaigos pradžios nėra, o žemėj viskas atsinaujina.

Iš knygos *Atradimo ruduo* (Darna, 1990)

ginę kaltės ar nekaltumo būseną autorė juk priskirtų prie tų amžinyjų vertybių, kurių „vienas kitam iškovoti negalim“. Reikėtų pridėti: nei čia žemėje, nei amžinybėje.

Kaip tokį klausimą spręstų tie, kurie tiki į maldos, atgailos ar kitos dvasinės būsenos galia naikinti kaltę, jau būtų kita tema, kurios Pūkelevičiūtė savo poemoje nesvarsto. Taip pat tikėjimas į šventųjų bendravimą įneštų čia šiek tiek naujos švie-sios. Kas pripažįsta šventųjų ben-dravimo dogmą, tam dalinimasis dv'sios turtais nėra neįmanomas – ne tik čia žemėje, bet ir anapus. O jei galima dalintis turtu, tai gal ir neturtu?

Tačiau kaltės apoteozę amžiny-bėje Pūkelevičiūtė išpažįsta ir į ją tiki. Poemos dalyje, pavadintoje „Kyrie eleison“, autorė tvirtina, kad sugiedojus „Kyrie eleison pro-populo“ (Viešpatie, pasigailėk tautos), mes visi būsim išganyti. „Spektakliui pasibaigus, mes visi pasirodysim prieš publiką ir nusilenksim. Bus nesvarbu, koki

vaidmenį (nieką ar šventąjį) mes vaidinom. Bus svarbu: kad suvai-dinom gerai. Išduotieji pabučiųs į veidą išdavikus. Iš dėkingumo, nes tik gerų partnerių dėka buvo išlaikyta dramos įtampa“ (p. 23). Išauktas į sceną veikalo Autori-us bus sutiktas audringais plo-jimais, bus metamos į sceną gelės. Visi pripažins, kokius puikius vaidmenis Jis sukūrė kiekvienam vaidintojui, tarsi spe-cialiai jam parašytus.

Gyvenimo spektaklyje, anot Pūkelevičiūtės, mes esame akto-riai, turintys vaidmenį; gamta ir kosmosas – dekoracijos; saulė, mėnulis, žvaigždės – apšvie-timas; rūbai, daiktai – vaidinimo kostiumai, butaforija. Visa tai yra pirmos rūšies, parūpinta paties Autoriaus. Vaidinimo aktoriams viskas atrodo taip tikra, tačiau mes žinome, kad tai tik apraiškos, dirbtiniai pa-gaminta. Lyg skliausteliuose autorė įterpia pastabą, kad mes nežinom ar pamiršom (iš praėjusio gyvenimo?), kas yra pats

Pora pastabų apie vykstančias parodas

JUOZAS MIELIULIS

Prieš dvi savaites birželio 1 dienos *Draugo* kultūriniame priede Danas Lapkus pareiškė, kad ji nuliūdino Algimanto Kezio dvilypių nuotraukų (double-prints) „primityvus“ iliustratyvumas. Turiu prisipažinti, kad šiose nuotraukose minimų ydų nematau. Mane pradžiugino šis naujas posūkis. Tai patvirtina mano tezę, kad kritika visada yra reliatyvi.

Požiūrių priešprieša neturi nieko bendro su kūrinio estetinė verte. Kūrinys gali kritikai patikti ar nepatikti. Bet tai nekeičia kūrinio forminės brandos. Paprastai tie dailininkai, kurie neturi, nesugeba, ar nenori savo kūryba ko nors pasakyti, mano, kad ir visi kiti dailininkai turėtų jų pavyzdžiu pasekti. Bet tie, kurie turi ir sugeba ką nors pasakyti, yra priešingos nuomonės; ir neretai vieni kitiems savo pažiūrą mėgina primesti. Laikui bėgant, iš to pažiūrų skirtumo išsivysto valstybės ar daugumos remiama cenzūra, kurios pareigūnai saugoja, kad kai kurios gėlės nepražystų „klaidingais“ žiedais. Gėlės, žinoma, į jų reikalavimus nekreipia dėmesio. Tiktai parodose kai kurių gėlių, kartais net gražiausių, nematome.

Požiūrių skirtumas yra tiktai to paties magneto priešingi poliai. Tą magnetą galima perpjauti į dvi dalis, bet tada turėsime du magnetus su tais pačiais poliais. Neišvengiama ir reikalinga po-

Nelė Žukauskaitė-Zirnitė „Malda“, 1988
Nelės Žukauskaitės-Zirnitės dailės darbų paroda vyksta dar ir šį savaitgalį, birželio 14-16 dienomis. Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Chicago'je.

žiūrių priešprieša visada yra piramidės papėdėj (ir pati piramidė sugriūtų, jei jai trūktų šiaurinės ar pietinės dalies), bet jos viršūnėje viešpatuoja kūrybinė laisvė, kuri užtikrina teisę visiems kūrėjams būti savimi.

1991 m. birželio 7 d. Čiurlionio galerijoje, Chicago'je, buvo atidaryta Nelės Žukauskaitės-Zirnitės ofortų paroda. Jos kūryba yra aukšto lygio ir jos darbai tikrai yra verti visuomenės dėmesio.

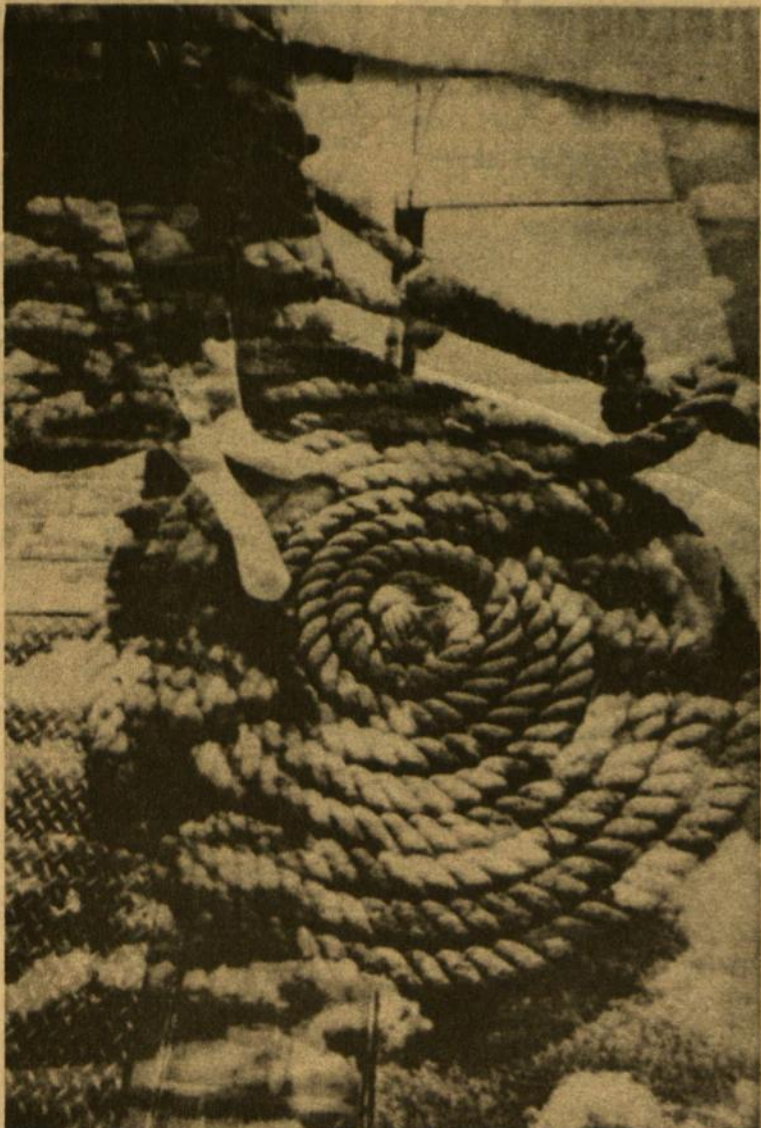
Kaltės apoteozė

(Atkelta iš 3 psl.)

daiktas, sakykim, rožė? Matom tik jos dirbtinį vaizdą, o ne ją pačią. Vaidinime pateikiama namo dekoracija, o ne pats namas. Ši autorės pastaba apie daiktų tikrumą atliepia šv. Tomo Akviniečio sampratą apie substanciją. Šiam katalikų teologijos daktarui visi matomo, apčiuopiamo, girdimo ar juntamo pasaulio atributai yra atsitiktinumai, kurie nuolat kinta. Pati daikto esmė ar tikrumas (pvz., rožės „rožiškumas“) yra pastovi. Ji nėra matoma ar apčiuopiama pojūčiais, o suvokiama tiktai protu. Ji yra „ens rationis“ — sąvoka. Birutė Pūkelevičiūtė kartu su Tomu Akviniečiu žiūri į tikrovės daiktus kaip į platoniškas idėjas, esančias aukštesnėje būties dimensijoje, negu mums žinomas pojūčių pasaulis. Todėl nuosekli Pūkelevičiūtės pastaba apie rožės tikrumą: jei to tikrumo mes čia neišsivaizduojam, tai arba pamiršom, kaip jis atrodo (autorė tiki į reinkarnaciją?), o gal dar niekad jo nematėm. „Pamatysim amžinybėj. Spektakliui pasibaigus“ (p. 24).

Bet grįžkim prie blogio problemos. Į šį „quaestio peraneis“ (amžinasis klausimas, dar vis be atsakymo) autorė atsako retoriskai klausimu: argi Autorius nėra geravalis, ar nėra visagalis? „Iš tikro — Autorius buvo ir geravalis, ir visagalis. Jis buvo menininkas. Jį neramino rojus ramybė. Neramino ji ir mus“ (p. 25). Gyvenimo spektakliui gi reikia įtampos — reikia žudymų, naikinimų, išdavimų, prievartavimų. Ar šių blogybių reikia ir amžinybei? Ar neprivalome nuo jų išsivaduoti, ar reikalingas išganytojas?

Priejus mišių eigoje prie Kristaus siūlomo išganyimo, skyrelyje „Christe eleison“ (Kristau, pasigailėk), autorė kategoriškai tvirtina: „Ne, neišsigelbėsime. Mes visi būsim pasmerkti“ (p. 26). Kodėl? Štai žiūrėk: „Milžiniškoj katedroj meldėsi netikintųjų minia, celebruojant netikintam kunigui“. Krikščionis bando tikėti, bet, nepaisant to, jis kenčia netikėjimą (į Kristaus siūlomą iš-

Algimanto Kezio nuotrauka iš serijos „Double Prints“, 1990.

Algimanto Kezio fotografinių darbų apžvalginė paroda šiuo metu vyksta Lietuvos dailės muziejuje, Lietuvių centre, Lemont, Illinois. Ten pat vyksta ir Lietuvos fotografų brolių Algimanto ir Mindaugo Černiauskų darbų paroda. Abi parodos tęsis iki šių metų rugpjūto 26 dienos.

Deja, dėl nežinomų priežasčių į parodą atėjo labai mažai žmonių. Paroda tęsis iki birželio 16 dienos imtinai, ir tie, kurie jos darbų dar nematė, turės progą juos pamatyti.

Apytikriai kalbant, dailininkų būtų galima pavadinti siurrealiste. Bet tokie žodžiai, kaip suprarrealizmas ar simbolizmas, didelių netikslumų į jos kūrybos apibūdinimą neįvestų.

Paprastai kai kalbama apie siurrealizmą (ir kitus „izmus“), dažnai yra linksnuojamas žodis „pasamone“, bet neretai pasamonės vardu praeina gero kas kiekis grynų nesamonių. Pasamonės turinys, jau vien dėl to, kad jis pačiam individui yra nežinomas ir kasdieninės logikos kontrolei neprieinamas, tos logikos akimis žiūrint, taip pat yra nesamone. Vis dėlto pasamoninė ar „gryna“ nesamone, perejusi per dailininko kūrybinę prizmą, gali tapti neįprastai suformuluota tiesa — žinoma, iki mums mirtingiesiems prieinamo laipsnio — arba paradoksu.

Paradoksas, kaip aš jį suprantu, yra idėjinis tarpekis, per kurį skaitytojas (mūsų atveju, žiūrėtojas) yra raginamas šokti. Pagrindinė paradokso kūrėjo pareiga yra nesirūpinti, ar žiūrėtojas per tą tarpekį gali perskoti. Kai kurie paradoksalai antrojo kranto visiškai neturi. Bet čia ir yra paradokso žavesys: prieš šokdamas, niekad nežinai, ar antrasis krantas egzistuoja.

Aš manau, dvasinių nuotykių ieškotojai šioj parodoj ras daug pasitenkinimo.

GINTARĖ UOGINTAITĖ

Birželio 2 dieną Sidnėjūje mirė dailininkė Akvilė Zavišaitė. Žuvo prasiskleidęs dar gležnas žiedas. Žuvo dar nesuspėjęs subręsti, nuvysti. Ir, kad ir kaip būtų skaudu, o tame ir savotiškas žavesys — mūsų atmintyje Akvilė liks amžinai jauna, trapi, beatsiveriantis talentas.

Ateinantį penktadienį, birželio 21 dieną, Čiurlionio galerijoje, Chicago'je, bus atidaryta Akvilės Zavišaitės paroda. Čia turėsime galimybę susitikti su šia tokia originalia asmenybe, prabylančia apie savo klausimais, prabylančia skaudžiai, gyvai, idomiai.

Akvilė gimė 1962 metais Vilniuje, o nuo 1983 metų gyvena Australijoje, kur 1987 metais baigė Newcastle dailės institutą, įgydama bakalauro laipsnį. Akvilėi tapyba, piešimas — būtinybė. Tai — jos savęs realizavimo būdas, galbūt — išsigelbėjimas, apie tai mes galime tik spėlioti. Kiekvienu atveju, į šį savo užsiėmimą ji nežiūri kaip į amatą, kuriuo gali užsidirbti pragyvenimui. Todėl jos darbai pilni gyvybės, nemeluoto jausmo; jie — bekompromisiniai, nepaliejami komercijos ar konjunktūros.

Savąjį pasaulį dailininkė piešia labai paprastai. Jai nereikia griebtis formos įmantrybių, perdėtos simbolikos prasmės, nes ji turi ką pasakyti. Nerasime jos darbuose „dailininkų-amatininkų“ nuvalkiotų „giliaprasmių“ simbolių (laikrodžių, kryžių, paukščių) ar kitų dailininkų atrastos, jau matytos bei girdėtos formos. „Akvilė turėjo labai savitą tapybos ir piešimo braižą“, sako dailininkas Frank Seltan. „Dirbdama ji rėmėsi gyvenimo patyrimu, šeimos bei draugų vaizdiniais ir savo kaip šokėjos įspūdžiais. Visa tai ženklino ryškūs originalumas ir Europos dekadanso dvasia... Jos darbai daug žadantys ir pasižymi beveik gasdinančia būtimi“.

Toji „gasdinanti būtis“ ir yra veik įdomiausias dalykas dailininkės kūryboje. Savo darbuose ji, rodos, įkūnijo tą amžinybės alsavimą, kuris buvo taip arti jos. Daug darbų šioje parodoje yra iš to dailininkės gyvenimo laikotarpio, kuomet ji dirbo naktinio baro šokėja Newcastle. „Man patinka tie visi maži spindintys, šilkiniai kostiumėliai ir perukai, laukiniai šokis, ilgos valandos, sėdint prie baro ir geriant, visi tie triukšmingi žmonės ir mergaitės, kilnojantios kojas ir šlamenčios sijonais“, rašo Akvilė.

Šokis ir mirtis persipina Akvilės darbuose. Gaila, kad jau

Dailininkė Akvilė Zavišaitė prie savo paveikslų „Sibiras“ 1990 metais Sydney mieste, Australijoje. Arūno Klupšo nuotrauka

niekada neišvysime to, kas būtų atsitikę, jei Akvilė būtų gyvenusi. Kaip būtų išsibūlėję jos stilius, kaip būtų transformavęsis ir gilėję jos pasaulio suvokimas — galime tik įsivaizduoti. Pati Akvilė tą žinojo: „Mano planai ateičiai yra vystyti toliau pastelės techniką... „Aš tikiu, kažkokia žvėries/žmogaus būtybė formuojasi mano vaizduotėje. Aš norėčiau sujungti kitas mano mėgiamas sritis: astrologiją, psichologijos paslaptis, taip pat chiromantiją su mano Menu“.

Akvilė mirė nesulaukusi savo parodos atidarymo. Liko neišpildę norai, planai, neužbaigtos drobės... Tačiau liko ir paveikslai, kurių pagalba mes galime kalbėtis su Akvile. Galbūt tai ir yra dailininkui didžiausias atlygis — kad ir po mirties jis bendrauja su žmonėmis, pasakodamas apie savo patyrimą šioje žemėje.

Akvilė Zavišaitė, man rodos, galėtų įdomiai įsikomponuoti į Lietuvos dailininkų šeimą. Svajonės apie Lietuvos Nacionalinę galeriją galbūt kada nors išsi-

Ištremtųjų vaikai

(Atkelta iš 2 psl.)

— ir nusimines paėmė per didelę dozę vaistų. Teresė atsimena skaičius jo pirmą novelių knygą. Ten „vaizdai žerėjo jos akyse lyg saulėtį vandens purslai, gyvasties kupini. Tačiau ji neprisiminė iš to knygos nė vieno žmogaus likimo, [...] Butkus buvo dar jaunas, dar nepajėgė aprėpti viso likimo, [...] eiti su žmogum nuo gyvenimo pradžios iki pabaigos“ (p. 232). Ką jis parašė tame romane? Ką rašytojas Lukšys norėjo jam „rimtai“ pasakyti? Nežinia. Žinoma tik tai, kad Matas buvo paveiktas ir savotiškai deformuotas tėvų netekimo. Pilnai nesužinoma, kodėl Teresės draugas, mylėjęs, kaip ir ji pati, apylinkės gamtą ir dūzgiančią girią, buvo atrastas joje tarp samanų.

pildys. Po visą pasaulį išsimėčiusi Lietuva gal kada nors susirinks į krūvą, ir tuomet Lietuvoje, o ne svetur bus geriausias prieglobstis jos vaikų darbams.

Algimanto Kezio dvigubas atspaudas — demonstracijos už Lietuvos nepriklausomybę šių metų kovo 11 dieną Daley Civic Center, Chicago'je.